

Balkán a kolonializmus imaginácie

MATEJ KARÁSEK

Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava

ABSTRAKT

Zámerom štúdie je poukázať na konštruovanie Balkánu ako metageografického i metaforického areálu a na jeho diskurzívnu objektivizáciu v percepcii Západu. Autor sa snaží preukázať uplatniteľnosť tiež postkoloniálnych a subalterných štúdií na problematiku tejto časti Európy, ktorá sa stala vhodným priestorom pre imaginatívnu, ale i praktickú projekciu koloniálnych ambícií Západu. Z neutrálneho geografického konceptu sa podľa autorovej mienky stala všeobecne známa metageografická metafora, ktorej významy sú utvárané a diktované z dominantnej pozície orientalistického/balkanistického diskurzu. Balkán ako areál sa stal nielen perifériou a alter ego Západu, ale aj akousi liminálnou scénou, kam bol v západnej imaginácii často situovaný príkry stret s hodnotami „civilizovanej Európy“. Autor svoje tvrdenia podopiera genézou užívania pojmu Balkán v literatúre i verejnom diskurze a podobami percepcie Balkánu v cestopisoch a cestovateľských denníkoch, ako aj v dobrodružnej literatúre či iných žánroch umenia a populárnej kultúry.

ÚVOD

*„Jéžišmarjá,“ vykřikl Švejk, „to je dobrý. A kde se to panu arcivévodovi, stalo?“
„Práskli ho v Sarajevu, milostpane, z revolveru, vědí, jel tam s tou svou arcikněžnou v automobilu.“*

„Tak se podívejme, pani Müllerová, v automobilu. Jó, takovej pán si to může dovolit, a ani si nepomyslí, jak taková jízda automobilem může nešťastně skončit. A v Sarajevu k tomu, to je v Bosně, paní Müllerová. To udělali asi Turci. My holt jsme jim tu Bosnu a Hercegovinu neměli brát.“

(Jaroslav Hašek: Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války)

V Európe azda niet geografického areálu, ktorý by mal taký potenciál najrôznejších asociácií a konotácií, ako má Balkán. Balkán totiž nie je iba zemepisným označením, ale univerzálnou metaforou, ktorá sa dá vzťahovať na celý rad – nie vždy práve najpozitívnejších – javov. Občas sa zdá, akoby boli Balkány až dva: prvý reálny, ktorý je dejiskom histórie i aktuálnej každodennosti, a druhý imaginárny, ktorý je dejiskom predstáv o tom prvom. Tieto Balkány sa však navzájom ovplyvňujú a napriek tomu, že predstavy o Balkáne nemusia byť nevyhnutne založené na realite, do reality môžu presahovať s priam tragickou dôslednosťou. To platí zvlášť, ak sú predstavy o tom prvom Balkáne vytvárané odkiaľsi zvonka a nezriedka i z pozície moci. V ta-

kom prípade môže nastať čosi, čo pripomína kolonizáciu. Totiž tak, ako kolonizátori organizujú podriadenú spoločnosť a spravujú jej zdroje, z dominantného postavenia sa organizuje poznanie tohto priestoru a ideologicky sa spravujú významy, ktoré sa k nemu viažu. Podobne ako spojené nádoby sú Balkány imaginárne i reálne, sú obojsmerne prepojené aj imaginárne a skutočné kolonizácie. Kolonizácia významov dáva podnety pre kolonizáciu priestoru a naopak, podriadenie priestoru determinuje jeho konceptualizáciu. A literatúra v tejto hre zohráva významnú úlohu, pretože je kľúčovým prostriedkom, cez ktorý sa reflektujú a zároveň i projektujú takéto kolonialistické tendencie. Tie sa v nej odrážajú presne tak, ako sa odráža Balkán pomyselný v Balkáne skutočnom a ako predstava nachádza svoj výraz v reálnych dôsledkoch.

ORIENTALIZMUS A BALKANIZMUS V AKADEMICKÉJ DEBATE

Keď v roku 1978 vyšla prelomová kniha *Orientalizmus*, ktorú napísal Edward Said, americký literárny teoretik palestínskeho pôvodu, netrvalo dlho a jej ideové obsahy zarezonovali v mnohých vedeckých disciplínach i širokých radoch globálnej akademickej obce. Hoci Saidov *Orientalizmus* pojednáva o orientalistických diskurzoch hlavne ako o spôsoboch výpovede Západu o krajinách islamského sveta, vedci a myslitelia zaoberajúci sa inými časťami „Orientu“ začali okamžite nachádzať inšpiratívne podobnosti a paralely s vlastnými záujmovými areálmi. Orientalizmus sa teda čoskoro stal optikou, cez ktorú sa už nehodnotilo len podávanie správ zo strany Západu o islamských krajinách, ale stal sa obligátnou ideovou platformou, z ktorej sa nazerá i na západnú percepciu krajín ako je napríklad India, Čína alebo Japonsko.¹ Reakcia vedcov a mysliteľov pochádzajúcich z východnej polovice Európy na seba taktiež nenechala dlho čakať. Jej logickým vyústením bola skutočnosť, že sa meta-geografický a historický koncept Orientu stal v podstate analogický pojmu Východ. Za týchto okolností je teda možné vystopovať mechanizmy orientalizovania nielen v pomere Západu a Orientu ako historicky konštruovaných areálov, ale dokonca aj vo „vnútorných orientalizmoch“, cez ktoré môžeme v konečnom dôsledku nazeráť aj na také fenomény, ako sú podoby výpovedí Bratislavčanov o slovenských „východniaroch“.

Pre našu tému je však zaujímavá predovšetkým reakcia balkánskych autorov a ich spôsob uplatnenia Saidových východísk v dejinných a sociálnych kontextoch areálu, v ktorom sa narodili. Myšlienky Edwarda Saida teda boli adaptované a modifikované pre potreby interpretácie západnej diskurzivity vzťahujúcej sa na balkánsky priestor, ktorý – ako sa naša neskoršia argumentácia pokúsi dokázať – s pomyselným Orientom spája nielen jeho imaginárnosť, ale aj jeho dejiny a metageografické reprezentácie Západu.²

Mnohí vedci pochádzajúci z Balkánu, prípadne zaoberajúci sa ním, našli významné analógie medzi orientalizmom a predmetom svojho skúmania. Derivát, ktorý si z orientalizmu odvodila bulharská historička Maria Todorova pre potreby balkánskeho areálu, je *balkanizmus*. Hoci sa označenie takmer bezprostredne stalo všeobecne akceptovaným termínom, bádatelia zaoberajúci sa touto problematikou sa k nemu postavili dvojako. Podľa mienky samotnej Todorovej totiž balkanizmus nie je akousi analógiou k orientalizmu, ale nezávislým diskurzom. Oproti tomuto prístupu stojí

menšia skupina vedcov, ktorá na balkanizmus nazerá ako na istú podmnožinu orientalizmu a procesy odohrávajúce sa v jej rámci chápe k orientalizmu súvzťažne. Todorova však paralelu medzi balkanizmom a orientalizmom odmieta a napadla hneď viacero stránok takéhoto stotožňovania: počnúc obligátnou kritikou Saidovho ahistoricizmu a prílišného časového a priestorového zovšeobecnenia pojmov „Orient“ a „islam“,³ cez menej relevantné analýzy symbolického pohľavia Balkánu a Orientu (Balkán je zobrazovaný ako muž, zatiaľ čo Orient ako žena), až po vážnejšie výhrady argumentujúce tak, že na rozdiel od orientalistiky žiadna balkanistika v podstate nejestvuje. Tá sa obmedzuje len na hŕstku vedcov, ktorí navyše často pochádzajú z krajín Balkánskeho polostrova, a teda budú o Balkáne len ťažko písať z pozície nadradenosti, ako to poznáme zo západných pojednaní o Oriente. Druhou skupinou balkanistov sú „rýchlokvasení“ experti, ktorí sa objavujú a miznú spolu s vojnovými konfliktmi na Balkáne.

Jedno z najvážnejších Todorovej stanovísk, ktorým argumentuje v prospech nezávislosti balkanizmu od orientalizmu, je absencia kolonizátorov na Balkánskom polostrove. Vzhľadom na túto skutočnosť potom podľa jej názoru nemôžeme uplatniť metodologický príspevok subalterných a postkoloniálnych štúdií (Todorova 2001, 44).

Hoci v zhode s Todorovou nemôžeme v žiadnom prípade porovnávať nadvládu Osmanskej ríše nad Balkánom s nadvládou Západu nad svojimi kolóniami, podľa našej mienky prichádza balkánska šanca na zaradenie sa do Saidovho konceptu v okamihu, keď Osmani začnú ustupovať z tohto teritória a západné mocnosti sa pustia do spriadania plánov, ako si rozdeliť túto novú „zem nikoho“. Pravda, sotva sa dá geopolitický záujem vtedajších mocností porovnávať s kolonizovaním Indie, Maghrebu či Blízkeho východu, no na druhej strane dozaista nemožno podceňovať pokusy západných veľmocí o získanie vplyvu na Balkáne, akým bol napríklad mandát Rakúska-Uhorska nad Bosnou a Hercegovinou nadobudnutý po Berlínskom kongrese v roku 1878, či jej následná anexia v roku 1908. Takisto by sa za pokus o získanie kolónie mohol považovať aj útok na Srbsko, ktorým sa začala prvá svetová vojna. Možno nie je dielom náhody, že rakúsky generál Conrad von Hotzendorf aj vzhľadom na rastúcu ruskú diplomatickú ofenzívu v regióne navrhoval „preventívnu vojnu“ voči Srbsku už od toho istého roku, keď bola k Rakúsku-Uhorsku anektovaná Bosna a Hercegovina (Lampe 2006, 40).

Pre naše ďalšie tvrdenia je však mimoriadne dôležitá perspektíva, ktorú ponúka literárna teoretička srbského pôvodu Vesna Goldsworthy, ktorá poukazuje na to, že napriek fyzickej absencii západných kolonizátorov prišlo na Balkáne skôr k akejsi imaginatívnej kolonizácii. Vesna Goldsworthy svoje tézy predostiera v knihe *Inventing Ruritania* (1998). Ruritaniou Goldsworthy nazýva fiktívnu a neurčitú krajinu situovanú kdesi na Balkáne alebo na Východe, ktorá je „skonštruovanou scénou“ či javiskom, na ktorom sa odvíjajú dobrodružné, exotické a krvavé predstavenia. Poukazuje tým podobne ako Said na to, že takýto imperializmus umožnil na princípe podobnom kolonializmu čerpať z Balkánu zdroje imaginácie, ktorými Európa zasobovala svoju literatúru a zábavný priemysel.

Taktiež by sme však pri uvažovaní o takýchto druhoch kolonializmov nemali opomenúť ani bulharského historika Alexandra Kiosseva, ktorý zaviedol termín „seba-

kolonizujúce kultúry“ (*self-colonizing cultures*), ktoré na báze akejsi „kolonizácie mysle“ preberajú a kopírujú určité západné vzorce a modely bez nevyhnutného priameho kolonizačného zásahu zvonku (Kiossev 1993). Na takomto princípe potom spolu so západnými modelmi môžu tieto kultúry preberať aj prizmy a vzory percepcie, cez ktoré na ne Západ nazerá. Následkom takejto interiorizácie západného balkanistického či orientalistického diskurzu tak môže prísť v daných areáloch až k vzniku diskurzu identitárneho (pozri Močnik 1998).

Podľa autora tejto práce však jestvuje hneď viacero dôvodov, prečo chápať orientalizmus a balkanizmus ako súvzťažné a prepojené pojmy. Hoci sa v jednotlivých prípadoch a prejavoch môže balkanizmus od orientalizmu líšiť, vo všeobecnosti sa balkanizmus javí skôr ako užšia podmnožina orientalizmu. Z hľadiska pripisovaných významov spája oba diskurzy súbor prvkov, ktoré slúžia ako definičný obor pre dané priestory a ich obyvateľov. Menovatele a prívlastky, ktoré balkánsky aj orientálny areál nadobúda, sú veľmi často zhodné či aspoň podobné do tej miery, do akej sú zhodné a podobné interpretácie týchto areálov zo strany Západu. Vzhľadom na skutočnosť, že je pojem Východ v západnej spoločnosti konštruovaný a užívaný ako celistvý súbor istých mentálnych reprezentácií, v ktorých sa navyše dá ľahko identifikovať Balkán, Orient (ale aj východná Európa), nazdávame sa, že je namieste nazeráť na vec práve zo zjednocujúcej pozície, ktorú koncept Východu ponúka, a upriamiť pozornosť na zhodné črty, ktoré nad týmito areálmi vytýčil balkanistický a orientalistický diskurz. Areál a jeho obyvatelia definovaní na základe necivilizovanosti, špiny, pasivity, nedostatočne rozvinutej demokracie, neslobody, emocionalita a pudovosti, sklonom k násiliu a mnohých ďalších atribútov je v tomto kontexte zastrešený kategóriou Východu a takéto prívlastky sú spoločnou témou tak pre Orient, ako aj pre Balkán. Metaforizácia a s ňou nerozlučne spojená ideová, ale aj faktická objektivizácia geografického priestoru, pripisovanie atribútov podobného charakteru a konštruovanie metageografických kategórií a napokon aj interiorizácia dominantného diskurzu zo strany objektivizovaných obyvateľov daného (meta)geografického areálu, či dokonca balkánske „orientálne a islamské dedičstvo“ sú základné predpoklady, kvôli ktorým by sme mali hľadať radšej to, čo oba diskurzy spája, než rozdeľuje.

Keď E. Said vyratúval základné dogmy orientalizmu, vyjadril sa nasledovne:

... po prvé, medzi racionálnym, rozvinutým, ľudským svetom Západu a z normy vybočujúcim, zaostalým a všeobecne podradným Orientom existuje zásadný systémový rozdiel. Po druhé, abstrakcie týkajúce sa Orientu, zvlášť tie založené na textoch zobrazujúcich „klasickú“ orientálnu civilizáciu, majú vždy vyššiu hodnotu než priame svedectvá o modernej orientálnej realite. Po tretie, Orient je nadčasový, rovnorodý, a neschopný sa dopracovať k vlastnej podstate, pri opise Orientu zo západného hľadiska je teda nevyhnutné a vedecky „objektívne“ použitie značne všeobecného a systematického slovníka. Po štvrté, vo svojej podstate predstavuje Orient čosi, čoho sa treba obávať (žlté nebezpečenstvo, mongolské hordy, nezávislosť kolónií) alebo čo je potrebné ovládnuť (pacifikáciou, výskumom, rozvojom či priamou okupáciou, ak je možná)⁴ (Said 2008, 339).

Nech si teda čitateľ tieto Saidove slová uchová v pamäti, lebo, ako dúfame, nasledujúce časti práce sú dostatočné, aby ho presvedčili, že dogmy orientalistického diskurzu sa môžu rovnako dobre vzťahovať aj na diskurz balkanistický.

BALKÁN AKO POJEM A DOJEM

Pojem Balkán sa vo svojom pôvodnom význame ani zďaleka nevyznačoval takým širokým geografickým záberom, ako je to dnes. Termín „Balkán“ pochádza z tureckého jazyka a označuje horu či skôr horský pás v dnešnom Bulharsku. Lenže výraz má aj svojho antického predchodcu, názov *Haemus*, ktorý poznali starovekí Gréci a Rimania a niektorí Západoeurópania ho nepretržite používali aspoň do začiatku 20. storočia (Todorova 2001, 55). Tento pojem môže byť odvodený zo slova *haima*, krv bájneho Tyfóna (Jezernik 2007, 11), ale rovnako môže byť aj odkazom na antického mytologického kráľa Haema.

Názov sa ujal i medzi Turkami. V tureckom jazyku môžeme nájsť slovné spojenie *Emmine Balkan*, pričom slovo *Emmine* pochádza z byzantského *Aimos* prípadne *Emmon*, z ktorého Turci odvodili svoj výraz *Emmin* (tamže s. 58).

Antické pomenovanie *Haemus* bolo najmä v časoch osvietenstva vyslovované so zasneným nadšením a zatajeným dychom, pretože pre vtedajších „Západniarov“ oplývalo akousi antickou gloriolou, akoby pamätník veľkolepej gréckej histórie. Zástupy intelektuálov túžili po tom, aby sa jedného dňa vydali na púť do tejto zázračnej, mýtickej zeme. Ibaže nezriedka sa stalo, že už od prvých okamihov po príchode na „klasickú pôdu“ boli naši horliví cestovatelia rozčarovaní príkrým kontrastom medzi zidealizovanými predstavami a skutočnými podmienkami, s ktorými sa v týchto krajinách stretli. Dalo by sa povedať, že práve antické dedičstvo bolo vlastne prvým turistickým lákadlom Balkánu. Už i v tomto bode sa nám, mimochodom, ukazuje jeden zo znakov orientalistického diskurzu, nastolený Edwardom Saidom, ktorý sa vzťahuje k obdivu Západu voči dávno zašlej (a v intenciách západného nazerania nenávratnej) sláve voľakedajších „orientálnych“ civilizácií. Koniec koncov, tu je aj jeden z mnohých dôvodov presvedčujúcich nás o tom, že hľadanie analógií a súvzťažností medzi orientalizmom a balkanizmom dozaista nie je zbytočne vynaložené úsilie.

Pohnútky týchto často roztrpčených cestovateľov zdôvodňuje John Allcock: „Západoeurópan neprichádzal na Balkán nato, aby obdivoval jeho inakosť – jeho primitivnosť alebo spiatocnosť – ale nato, aby obnovil kontakt s koreňmi ohromnej civilizácie, z ktorej vyrástla celá Európa“⁵ (Allcock 1991, 181). A vzápätí Allcock dodáva: „Medzi spisovateľmi zaujatými týmto druhom cestovania je tendencia vidieť v balkánskych spoločnostiach pretrvávajúcu a žijúcu tradíciu klasického sveta všeobecne rozšírená“⁶ (tamže s. 185).

Odcudzenie Balkánu v očiach Európanov po ceste do krajiny, kde vo filhelénskej, romantickej horúčke blúznili o kolíske svojej civilizácie, dobre ilustruje nasledujúci komentár C. M. Woodhousea: „Milovali Grécko zo svojich snov: krajinu, jazyk, staré predmety, ale nie ľudí. Mysleli si: Keby boli títo ľudia aspoň trochu podobnejší britským učencom a džentlmenom, alebo, ak je to priveľké želanie, keby sa podobali aspoň svojim predkom, alebo ešte lepšie, keby neboli vôbec“⁷ (Woodhouse cit. podľa Todorova 2001, 54).

S obyvateľmi Balkánu sa okrem iných nestotožňovala ani ďalšia z vtedajších cestovateľov Georgia MacKenzie, ktorá Balkáncov prirovnávala k Tatárom a Afričanom (Hadžiselmović 1991, 5).

V západnej Európe sa však v podstate až do Berlínskeho kongresu v roku 1878

s obľubou používali i pomenovania vychádzajúce buď z etnického zloženia obyvateľov ako napr. *Slovansko-grécky polostrov*, *Grécky polostrov*, *Južnoslovanský polostrov* (tamtiež s. 59), alebo zo vskutku „orientalizujúcich“ názvov typu *európsky Orient*, *európsky Levant*, *Blízky východ* či *Turecko v Európe* (Jezernik 1998, 11). V druhej polovici 19. storočia paralelne s upadajúcim vplyvom Osmanskej ríše na Balkáne v prospech európskych mocností ubúdali zo slovníka Európanov i takéto pomenovania v prospech nového názvu – Balkán.

BALKANIZÁCIA A SUD PUŠNÉHO PRACHU

Pojem Balkán, dlhými rokmi nabitý celým radom negatívnych konotácií, obsahov a predstáv, splodil aj svojho potomka v plnom súlade so starým príslovím o jablku, čo nepadá ďaleko od stromu. Výraz balkanizácia zodpovedne pokračoval v tradícii negatívnych stereotypov, vyvierajúcich z konceptu Balkánu. Krátko po tom, ako výraz vznikol, začal sa používať v súvislosti s odchodom tureckých vojsk z Balkánu a následným vznikom nových štátov, ktoré vyrástli z trosiek osmanského impéria na Balkáne. Balkanizácia teda označuje fragmentáciu určitého teritória na menšie a znepriatelené štáty.

Balkanizácia sa však neobmedzovala len na určitý geopolitický proces a dejinnú udalosť. „Balkanizované“ štáty sa vyznačovali (a stále vyznačujú) aj akýmisi charakterovými črtami. Napríklad Collinsov anglický slovník tento pojem (*Balkanise* – balkanizovať, pozn. aut.) vykladá ako „*delenie teritória na malé bojujúce štáty*“. Zdá sa teda, akoby by jedinou zjednocujúcou črtou balkánskych štátov bola ich totálna vzájomná nespojitosť.

Balkanizácia sa najmä v anglicky hovoriacom svete stala synonymom pre negatívnu fragmentáciu a dostala sa ďaleko za hranice označenia geopolitického javu. Akékoľvek neželané delenie môže byť označené týmto slovom. Takto prišla balkanizácia dokonca aj do literatúry či estetiky.

Ak pojem balkanizácia vzniká z predstavy o roztrieštenosti Balkánu, potom je ústredným motívom tejto roztrieštenosti konflikt, ktorý v západnej diskusii vystupuje ako neoddeliteľná súčasť balkánskej mentality, ba neraz i ako zámienka pre vojenské zásahy a uplatnenie geopolitických nárokov Západu.

Zaostalosť, divokosť a krutosť, ktorá sa Balkáncom pripisuje, je demonštrovaná najmä v súvislosti s vojnovými konfliktmi. Balkán prirovnávaný k sudu pušného prachu je pre ne v reprezentáciách Západu ideálnou pôdou. Vojna ako mocný atribút stereotypizácie Balkánu vo všeobecnosti ťahá dotyčnú krajinu na Balkán s priam fyzikálnou neúprosnosťou. Sarajevský denník *Oslobođenje* uverejnil v septembri 1990, na úsvite krvavého konfliktu, jednu z prvých zmienok Balkánu v novodobej histórii Juhoslávie, keďže sa tu na tento výraz v priebehu času takpovediac skoro zabudlo. „Takto namiesto toho, aby sme boli dôležitou súčasťou Európy, stávame sa Balkánom, topíme sa v ňom tak v Lubľane, ako v Záhrebe, Belehrade, v Starej Pazove a Foči, vo Velikej Kladuši, Prištine i v Skopje. ... strácame sa v mraku balkánskeho volania po zemi a po krvi“⁸ (cit. podľa Todorova 2001, 97).

Statická krvilačnosť a divokosť Balkánov i neustály potenciál vznietenia sudu s pušným prachom je príhodným príkladom poukazujúcim na podobnosť medzi

balkanistickým a orientalistickým diskurzom. Tieto vlastnosti sú už akosi vopred predurčené, nemenné a vonkajší pozorovateľ si vďaka nim nemusí lámať hlavu nad historickými či sociálnymi nuansami, ktoré stáli za vznikom týchto konfliktov.

Pozitívny vzťah k násiliu je definičným oborom Balkáncov aj v staršej literatúre. V roku 1743 vyšla v Jene kniha, ktorá ponúkala „presný opis novoobjavených národov“. Tie sa našli v juhovýchodnej Európe a ich výpočet zrejme ani nepotrebuje ďalší komentár. Patrili sem: „Husári, Lúpežníci, Zločinci, Vzbúrenci, Slovania, Albánski strážnici, obyvatelia Varaždínu a Liky, Chorváti, Morlaci, Srbi, Valasi, Dalmatínci a Zbojníci“⁹ (cit. Schubert podľa Todorova 2001, 119).

Balkán je pre tento druh stereotypov aj veľmi vhodným dejiskom scén, o ktorých píše Vesna Goldsworthy, a nachádza vynikajúce uplatnenie najmä v dobrodružnej literatúre. Kniha *V roklinách balkánskych* (orig. 1892) od nemeckého autora dobrodružnej literatúry Karla Maya (tá mimochodom patrí do tzv. „orientálneho cyklu“ s názvom *V tieni Padišáha*) tiež ponúka viacero pohľadov na Balkáncov ako na násilných a krvilačných ľudí. Hrdina s tureckou prezývkou Kara ben Nemsí, ktorý je zároveň rozprávačom príbehu, opisuje svojmu nemeckému krajanovi, ktorého náhodou stretol na potulkách Bulharskom, charakter tamojších ľudí nasledovným spôsobom:

„Kam chcete ísť z Melniku?“

„To ešte neviem. Buď pôjdem na juh do Solúnu, alebo na západ až k Jadranskému moru, aby som sa mohol vrátiť loďou do Terstu.“

„Radím vám to prvé.“

„Prečo?“

„Pretože je to oveľa menej nebezpečné.“

„Myslíte, že sú tu zlí ľudia?“

„Zlí práve nie, ale majú náramné zvyky. Hlavne záľubu v spoločnom majetku, totiž – radi sa delia o to, čo má niekto druhý. A preto občas usporadúvajú rozmarné cvičenia v strelbe a šerme a potom si k počudovaniu vezmú najradšej za terč živého človeka“ (May 1972, 82).

O čosi neskôr po tom, ako May vydal spomenutú knihu, si azda najznámejšia zo žien, ktoré cestovali po Balkáne – Mary Edith Durham – na margo druhej balkánskej vojny zapísala tento postreh:

Stále som si vravela: vojna je taká hnusná, taká ponižujúca, bez najmenej iskričky nádeje na spásu, že je skoro nemožné, aby bola nejaká vojna v západnej Európe. To bolo jediné, čo ma upokojovalo v tej zverskej skúsenosti. Vojna privábi všetko to, čo je najhnilšie v ľudskom druhu, a aj najodpornejšie zverstvo sa v nej predstavuje ako statočnosť. Zdá sa, že by mala celá civilizácia povstať a balkánskeho Slovanovi a jeho nepokojnému kresťanstvu prekaziť nové surovosti¹⁰ (Durhan cit. v Todorova: 2001, 29).

Dátum na strane cestovateľského denníka, kam si tieto slová Mary Edith Durham zaznamenala, predchádzal len o pár mesiacov dátumu, ktorý vošiel do dejín ako začiatok prvej svetovej vojny, najstrašnejšieho, najpremyslenejšieho, a zároveň najzverskejšieho ozbrojeného konfliktu, aký dovtedy ľudstvo poznalo. A nielenže sa odohrávala aj v západnej Európe, ale boli to najmä dve západoeurópske mocnosti, ktoré túto vojnu rozpúťali. A práve na Balkáne padol onen osudný výstrel ako zámienka na konečné mocenské ovládnutie.

ZEM NIKOHO: BALKÁN AKO LIMINÁLNY PRIESTOR

Ak už Balkánu západná diskurzivita prizná jeho európsku zemepisnú polohu, len málokedy ho pustí do Európy bližšie než po jej prah. I v každodennom jazyku mnohí obyvatelia balkánskych krajín referujú o západoeurópskych (dnes aj stredoeurópskych) krajinách ako o „Európe“. Podľa Todorovej je takáto tendencia na Balkáne pozorovateľná už prinajmenšom od polovice 19. storočia (Todorova 2001, 81–82).

Hoci bol Balkán aj vďaka pol tisícročia trvajúcej osmanskej prítomnosti považovaný za súčasť Orientu, nebol Orientom bezo zvyšku. Na druhej strane bola Balkánu podobne uznaná jeho čiastočná európskosť. Tá však slúžila skôr na zvýraznenie nedostatkov tohto areálu než na vyzdvihnutie jeho kvalít. Balkán sa tak vďaka svojej spojitosti s Orientom stal najbližším priestorom, v ktorom mohla „Európa“ sama seba uvidieť ako v obrátenom zrkadlovom obraze, či azda skôr v negatívnom obraze atribútov, ktoré sama sebe prisúdila. Balkánec takto v chápaní „Európy“ vystupuje ako „nedovŕšený a nedotvorený Európan“ (Čolović 2008, 5) a Balkán sám ako akési „alter ego“ Západu (Buchowski 2006), „nevedomie civilizácie“, „klietka zoologickej záhrady“ či dokonca „etnografické múzeum“ (Dudková 2009).

Lokalizácia Balkánu však v rámci metageografických reprezentácií nie je úplne jednoznačná. Kým niektoré výroky Balkán nachádzajú za pomyselnou hranicou Európy, iné ho umiestňujú práve na nej. V oboch prípadoch však tento priestor nadobúda zvláštny charakter „iného sveta“.

Geografická balkánska hranica je často definovaná vodnými tokmi Sávy a Dunaja a ich preplávanie mohlo poslúžiť ako motív rituálu prechodu medzi dvoma diametrálne odlišnými priestorovými kvalitami dvoch úplne protikladných svetov: „Bolo to akoby unikanie zo života do náruče smrti. Nemohol som prestať myslieť na Chárona a rieku Styx“¹¹ (Fraser cit. podľa Jezernik 1998, 13). Iný cestovateľ z 19. storočia mal dojem, že neprechádzal len „... zo Západu na Východ, ale aj z civilizácie do divočiny a zo slobody do tyranie, na miesto veľkolepej bitky medzi Západom a Východom a medzi barbarstvom a civilizáciou“¹² (Bruce cit. podľa Jezernik 2007, 14). Ako vidieť, druhý výrok predstavuje Balkán ako miesto stretu medzi dvoma svetmi, napriek tomu však obe výpovede ponúkajú veľmi podobný obraz tohto priestoru ako čohosi, čo sa kvalitatívne dokonale líši od bežnej skúsenosti Západoeurópana.

Podľa slovenskej filmovej kritičky Jany Dudkovej, ktorá sa zaoberá balkánskou metaforou v srbskej filmovej produkcii, možno hovoriť aj v niektorých srbských filmoch (napr. Kusturicova *Čierna mačka, biely kocúr*) o Dunaji ako o topologickom symbole i rozprávkovom motíve. Bezprostredná blízkosť Dunaja podľa Dudkovej upozorňuje na to, že priestor filmu sa chápe ako hranica medzi Európou a Balkánom i ako utopické „nikde“. Takisto môže byť (v zhode s Fraserovou poznámkou o rieke Styx) hranicou medzi svetom živých a mŕtvych, čím predstavuje aj metaforu geopolitickej hranice medzi Balkánom a Európou (Dudková 2009).

Naozaj sa zdá, akoby sme v cestovateľských a spisovateľských postrechoch nenachádzali nič iné než metaforickú a miestami až mýticky charakterizovanú reflexiu (či dokonca projekciu) geopolitiky. Pri štúdiu tejto problematiky môžeme nezriedka naraziť na akési „prebásnené“ varianty politických tém a diskurzov. Balkán je totiž ako pomedzie vnímaný aj v omnoho vážnejších než len beletristických a cestopisných dielach.

Na druhej strane návštevníci tohto balkánskeho „Rubikonu“ nemajú len pocit, že sa ocitli v inej kvalite priestoru, ale aj času. Jeho tok sa v tomto „etnografickom múzeu“ od plynutia času na Západe veľmi líši. Balkán akoby bol uväznený v časovej, ahistorickej statickosti. Vzťah k času, ktorý sa Balkáncom pripisoval, demonštruje aj nasledovný výrok: „Bol to časovo zapuzdrený svet, temné javisko, na ktorom rozzúrení ľudia prelievali krv a zažívali vízie a extázy. Ich výrazy ostali doposiaľ nemenné a vzdialené ako zaprášené sochy“¹³ (Kaplan cit. podľa Goldsworthy 2006, 27).

Aj už spomenutá kniha *V roklínách balkánskych* oplýva narázkami poukazujúcimi na bezčasovosť či aspoň zaostalosť orientálneho Balkánu. Nemecký hrdina príbehu napríklad hovorí obyvateľom akejsi bulharskej dediny: „Ó, nie, ste tu čestní ľudia. Robíte len to, čo ste robili včera. Nechcete dnes vedieť viac, než ste vedeli včera“ (May 1972, 42).

Na inom mieste používa May na vyjadrenie kontrastu medzi západným a balkánskym plynutím času obraz nedokonalých hodín, ktoré sa miestny hodinár Alí pokúša vyrobiť pre sultána:

Viedol ma do menšej časti domu, v ktorom stál stôl a tu veľká zvláštnosť. Na ňom som uvidel Aliho majstrovské dielo. Ciferník ešte chýbal. Kolieska boli ručne vyrezané z dreva, istotne veľmi namáhavá práca.

„Vieš čím sú cenné?“

„Áno.“ Odpovedal som a ukázal na ručičky. „Týmto.“

„Uhádol si, tieto hodiny budú udávať nielen celé hodiny, ale aj minúty. Už si niekedy niečo také videl?“

Bieda, milý Sahnáf, s твоjím umením to nie je nijak slávne! Nahlas som ale povedal: „Áno, pozri sa na moje hodinky. Ukazujú roky, mesiace, dni, hodiny, minúty a sekundy.“

Ali ich vzal do ruky a úplne strnulý pozoroval ich ciferník.

„Efendi,“ spýtal sa, „idú aj správne?“

„Áno. Veľmi presne.“

„Ale ja to nedokážem prečítať.“ Povedal porazený hodinár.

„Pretože mená a číslice sú napísané pre teba neznámym písmom, ale počuť ich môžeš.“ Spustil som hodinky a tie začali biť. Alí po ich jasnom, ostrom zvuku ustúpil späť (May 1972, 59).

V etnológii a antropológii je dobre známym faktom, že z fázy rituálneho pomezia môžu vyvstávať strach naháňajúce liminálne bytosti (Pozri van Gennep 1997). Západná obrazotvornosť takto pracuje s tradičnou upírskou látkou, ktorá je vďaka „nemŕtvym“, napoly mŕtvym a napoly živým vampírom zrejme najpríhodnejším vyjadrením hrozivej liminality Balkánu. Jana Dudková dokonca hovorí o „vampirizácii Balkánu“. Tú nemusíme nachádzať len v Stokerovom románe *Drakula*, ale aj v jej omnoho mladších prejavoch. Počas rumunskej revolúcie vraj francúzska televízia vysielala fámy o tom, že Nicolae Ceaușescu má leukémiu. Kvôli tejto chorobe si mal bývalý prezident vyžadovať pravidelné krvné transfúzie. Takisto sa podľa tejto televízie vraj v karpatských lesoch našli aj bezkrvné ľudské telá (Dudková 2011).

Upírsky motív nájdeme aj *V roklínách balkánskych* od Karla Maya. Nemecký hrdina pohŕda hlúposťou ľudí, ktorí sú v „zajatí orientálnych povier“ a za záhadným upírom odhaľuje prefikaného zloducha, účelovo zstrašujúceho úbohý manželský

pár (May 1972). Ide tu teda o akýsi akt „civilizačnej“ misie, ktorý má poverčivým, fanatickým, iracionálnym a zaostalým Balkáncom ukázať efektívnosť racionálneho vysvetľovania a riešenia problémov.

Je skutočne možné, že vampírska téma je ďalším metaforickým prejavom geopolitických či imperiálnych záujmov Západu. Ako píše Dudková v súvislosti s manifestáciami britských koloniálnych ambícií v Stokerovom *Drakulovi*, čiastočne sa odvolávajúc na Vesnu Goldsworthy:

...Balkán sa nikdy nestal stabilnou súčasťou britských kolónií, získal však status pseudo-kolónie či sčasti utopického miesta, do ktorého bolo možné projektovať imperiálne túžby a predstavy bez nároku na konfrontáciu s reálnym vzťahom kolonizátor – kolonizovaný. Kolonizovaný iba prostredníctvom imaginácie (ktorú môžeme pochopiť nielen v doslovnom význame, ale aj vo význame konštruovania, resp. vymýšľania obrazov) pôsobil často ako nezdolateľné Iné, ktoré si zaslúži obdiv, no rovnako je schopné vyvolávať strach. Nemožnosť reálneho dobytia mohla vyvolávať práve strach z imaginárneho obsadenia opačným smerom. Pri čítaní Stokerovho románu nie je ťažké všimnúť si narábanie s týmto strachom ako so strachom z opätovaného útoku „Východu“ (Dudková 2011).

ZÁVER: DRANG NACH BALKAN

Hoci Balkán nikdy nebol vyslovene koloniálnou dŕžavou žiadnej zo západných veľmocí, aj tak môžeme i v súvislosti s týmto priestorom nájsť mnohé významné podobnosti s inými areálmi, ktoré boli podriadené a spravované Západom. Rozdiel medzi Balkánom a Indiou, Indonéziou či Marokom nespočíva v zásadne odlišnom prístupe západných impérií, ale v tom, že balkánsky koloniálny projekt skrachoval v podstate už na samom počiatku. Argumenty, ktorými imperiálna rétorika zdôvodňovala svoje koloniálne ambície a mocenské zásahy, boli úplne totožné bez ohľadu na to, či plynuli z orientalistckej, alebo balkanistickej diskurzivity. Naopak, zhodovali sa až do tej miery, do akej sú identické hlavné body balkanistického a orientalistického diskurzu. Spôsob, akým sa informovalo a vlastne nezriedka i dodnes informuje o Balkáne a Oriente, sa totiž podľa našej mienky nijako zásadne nelíši. Aj táto skutočnosť nás navádza na to, aby sme na rozdiel od Todorovovej chápali orientalistický a balkanistický diskurz ako analogické kategórie.

Už spomenutá „civilizačná misia“ Mayovho hrdinu akiste nevznikla v ideologickom vákuu, ale je príznačným žánrovým odkazom na rétoriku, ktorou sa odobrovalo geopolitické podriaďovanie „menej rozvinutých“ spoločností.

Dozaista nie je vecou náhody, že výroky o krajinách, ktoré boli alebo mali byť kolonizované, vždy najviac zdôrazňovali absenciu toho, čo bolo v „Starom svete“ aktuálne na vrchole hodnotového rebríčka. Vďaka dominantnému prístupu Západu pôsobia i tieto krajiny, akoby boli staticky zamrznuté v akomsi bezčase a menia sa len formálne v priamej závislosti od toho, ktorý z ich nedostatkov práve posluží ako protiváha, a teda i garant predností ich utláčateľov. Takto sa postupom času stáva motívom pre zásah evanjelizácia, neskôr civilizovanie či dnes demokratizácia týchto „pohanských“ (prípadne „defektne kresťanských“), „barbarských“ a „orientálne despotických“, neslobodných regiónov. V prípade Balkánu je samozrejme mimoriadne dôležitý i onen aspekt balkanizačného konfliktu, ktorý priam volá po humanistickej

reakcii (nehladiac na to, ktoré z veľmocí v tomto „poli rozhraničenia“ práve držia rozbušku od povestného suda s pušným prachom). Skrížením dôvodu so zdôvodnením sa tak môžu zrodiť nové slovné spojenia ako napríklad povestné „humanitárne bombardovanie“, známy oxymoron, ktorý vznikol v súvislosti s kosovskou krízou na konci deväťdesiatych rokov. Ako uštipačne poznamenáva Vesna Goldsworthy: „V situácii, keď sú naši balkánski vojnoví hrdinovia mierotvorci v modrých prilbách, nepoddajní vyjednávači či pobúrení korešpondenti, by sa mohlo zdať nevhodné narážať na to, že ich do balkánskych vojen pritiahlo čosi, čo stojí za volaním povinnosti či humanitárnym inštinktom“¹⁴ (Goldsworthy 2006, 29).

Tak, ako sa pri Balkáne i Oriente neoddeliteľne prelínajú dôvody so zdôvodneniami, geografia s metageografiou a dojmy s pojmami, tak je i geopolitika vzorom pre imagináciu a naopak, imaginácia predlohou geopolitiky.

Azda niet príhodnejších slov na zhrnutie prepojenosti Balkánu ako objektu imaginácie i ako objektu mocenského podriadenia, než sú slová slovinského etnológa Rajka Muršiča, ktorými prispel do zborníka *Europe and its Other*:

...je jednoduché definovať Balkán ako imaginárny priestor. Ale úplne imaginárny nie je. ... Je reálny, pokiaľ ide o dominantné zasahovanie svetových veľmocí do balkánskych teritórií. ... Politika robí z reálnych svetov imaginárne a z imaginárnych svety reálne¹⁵ (Muršič 2007, 90).

POZNÁMKY

- ¹ Napriek kritike, ktorej Saidov koncept orientalizmu čelí, spôsob akým dnes debatuje svetová akadémická obec o samotnej orientalistickej debate, svojou utilitárnosťou nezriedka pripomína práve utilitárnosť orientalistického diskurzu. Na margo tejto skutočnosti si nemožno odpustiť jemne ironickú (a vlastne i sebakritickú) otázku, či už nemožno hovoriť aj o diskurze diskurzu orientalizmu, teda etablovanom a pevnom konštrukte, ktorý – ako jedna z mnohých lastovičiek ohlasujúcich nadchádzajúcu éru postpostmoderny – vznikol z pôvodne dekonštruktivistického stanoviska.
- ² Je mimoriadne dôležité zdôrazniť, že rovnako vykonštruovaný koncept ako Orient je i jeho okcidentálny náprotivok – Západ. Pri používaní tohto pojmu (ktorý v našom prípade čiastočne vyvstáva aj ako vedľajší produkt Orientu) sme si tejto skutočnosti plne vedomí a používame ho len z potreby po základnom referenčnom rámci.
- ³ Saidovu paradigmu epistemologicky oslobodzuje od zbytočných akcentov na pomyselny zemepisný okruh Orientu a islamu významná bádatelka Milica Bakić-Hayden so svojim konceptom „*nesting orientalism*“, ktorý demonštruje skutočnosť, že človek má tendenciu hľadať Orient na každom mieste nachádzajúcom sa na východ od neho (Bakić-Hayden 1995).
- ⁴ ...one is the absolute and systematic difference between the West, which is rational, developed, humane, superior, and the Orient, which is aberrant, undeveloped, inferior. Another dogma is that abstractions about the Orient, particularly those based on texts representing a „classical“ Oriental civilization, are always preferable to direct that the Orient is eternal, uniform, and incapable of defining itself; therefore it is assumed that a highly generalized and systematic vocabulary for describing the Orient from a Western standpoint is inevitable and even scientifically „objective.“ A fourth dogma is that the Orient is at bottom something either to be feared (the Yellow Peril, the Mongol hordes, the brown dominions) or to be controlled (by pacification, research and development, outright occupation whenever possible).
- ⁵ As a Western European, therefore, one goes to the Balkans, not to marvel at its otherness- its „savagery“ or its backwardness – but to renew one’s contact with the roots of those great traditions from which the whole of European civilisation has grown.
- ⁶ Among the writers considered in this collection, the tendency to see in Balkan societies the still living tradition of the Classical World is commonplace

- ⁷ They loved the Greece of their dreams: the land, the language, the antiquities, but not the people. If only, they thought, the people could be more like the British scholars and gentlemen; or failing that, as too much to be hoped, if only they were more like their own ancestors; or better still, if only they were not there at all.
- ⁸ Thus, instead of being an integral part of Europe,” read the article, “we are again becoming the Balkans, we are sinking into it equally in Ljubljana as well as in Zagreb, in Belgrade, Stara Pazova and Foca, in Velika Kladuša, Priština and Skopje.
- ⁹ Hussaren, Heydukken, Tolpatchen, Insurgenten, Slavoniern, Panduren, Varasdinern, Lycanern, Croaten, Morlaken, Raitzen, Walachen, Dalmatinern, Uskokern.
- ¹⁰ The war was over. All through I used to say to myself: “War is so obscene, so degrading, so devoid of one redeeming spark, that it is quite impossible there can ever be a war in West Europe.” This was the one thing that consoled me in the whole bestial experience. War brings out all that is foulest in the human race, and the most disgusting animal ferocity poses as a virtue. As for the Balkan Slav and his haunted Christianity, it seemed to me all civilization should rise and restrain him from further brutality.
- ¹¹ It was like quitting the living for the dead. I could not help thinking of Charon and the river Styx.
- ¹² [...] not only from West to East, but from civilisation to savagery, from liberty to tyranny.
- ¹³ This was a time-capsule world: a dim stage upon which people raged, spilled blood, experienced visions and ecstasies. Yet their expressions remained fixed and distant, like dusty statuary.
- ¹⁴ In a situation in which our Balkan war heroes are blue-helmeted peacemakers, tough-talking negotiators, or indignant correspondents, it might seem awkward to suggest that individual Westerners are drawn to Balkan wars by anything beyond the call of duty or humanitarian instinct.
- ¹⁵ It is easy therefore to define the Balkans as an imagined place. But it is not entirely imagined. [...] It is real, at least, concerning the permanent interference of world powers for domination over the Balkan territories. [...] Politics is what makes the real world imagined and imagined worlds real.

LITERATÚRA

- ALLCOCK, J. – YOUNG A.: Black Lambs and Grey Falcons: Woman Travellers in the Balkans (Introduction). In: ALLCOCK, J. – YOUNG, A. (eds) *Black Lambs and Grey Falcons: Woman Travellers in the Balkans*. Bradford: University of Bradford Press, 1991, s. xiv–xiv.
- ALLCOCK, J.: Constructing the Balkans. In: ALLCOCK, J. – YOUNG, A. (ed.) *Black Lambs and Grey Falcons: Woman Travellers in the Balkans*. Bradford: University of Bradford Press, 1991, s.168–189.
- BAKIC-HAYDEN, M.: Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia. In: *Slavic Review*, roč. 60, 1995, č. 4, s. 917–931.
- BAKIĆ- HAYDEN, M.: National memory as narrative memory. The case of Kosovo. In: TODOROVA, M. (ed.): *Balkan Identities: Nation and Memory*. London: C. Hurst & Co., 2004, s. 33–52.
- BASKAR, B.: Within or without? Changing attitudes towards the Balkans in Slovenia. In: *Ethnologia Balkanica*, roč. 7, 2003, s. 195–206.
- BOSKOVIC, A.: *Virtual Balkans: Imagined Boundaries, Hyperreality and playing Rooms*. Brazil: Departamento de Antropologia, Universidade de Brasília, 1999.
- BUCHOWSKI, M.: The Specter of Orientalism in Europe: From exotic Other to stigmatized Brother. In: *Anthropological Quarterly*, roč. 79, 2006, č. 3, s. 463–482
- CHAKRABARTY, D.: Postcoloniality and the Artifice of History: Who speaks for “Indian” Past? In: *Representations*, roč. 37, 1992, s. 342–369.
- ČOLOVIĆ, I.: *Balkan – teror kulture: Ogledi o političke antropologiji*. Beograd: Biblioteka XX. vek, 2008.
- ČOLOVIĆ, I.: *Bordel ratnika: Folklor, Politika i Rat*. Beograd: Biblioteka XX. vek, 1994.
- DUDKOVÁ, J.: *Balkán alebo metafora: Balkanizmus a srbský film 90. Rokov*. Bratislava: SAV, 2009.

- DUDKOVÁ, J.: Nemŕtvy, modernita a Balkán: metafora hraničnej bytosti v Stokerovom Draculovi a jeho filmových adaptáciách. In Jetotak.sk [online]. 30.10.2011 <<http://www.jetotak.sk/poetica-hermetica/nemrtvy-modernita-a-balkan-metafora-hranicnej-bytosti-v-stokerovom-draculovi-a-jeho-filmovych-adaptaciach>> [3. 3. 2012].
- ELCHINOVA, M.: Bulgarians way to Europe: Some aspects of identity construction among Bulgarian students today. In: *Ethnologia Balkanica*, roč. 8, 2004, s. 352–57.
- ELCHINOVA, M.: Myth and redefining group boundaries in ethnic discourse: On the cases of Bulgaria and Macedonia. In: SKALNIK, P. (ed.): *Anthropology of Europe: Teaching and research. Prague Studies in Sociocultural Anthropology* 3. Prague: Set out, s. 89–114.
- GOLDSWORTHY, V.: *Inventing Ruritania: The Imperialism of the Imagination*. New Haven, London: Yale University Press, 1998.
- GUPTA, A. – FERGUSON, J.: Beyond Culture: Space, Identity, and the Politics of Difference. In: GUPTA, A. – FERGUSON, J. (eds): *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*. Durham: Duke University, 1997, s. 33–51.
- HADŽISELIMOVIĆ, O.: Two Victorian Ladies and Bosnian Realities, 1862–1875: G. M. MacKenzie and I. P. Irby. In ALLCOCK, J. – YOUNG, A. (eds): *Black Lambs and Grey Falcons: Woman Travellers in the Balkans*. Bradford: University of Bradford Press, 1991, s. 2–8.
- HAŠEK, J.: *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*. (1921). Praha: Československý spisovatel, 1990.
- HODGSON, J.: Edith Durham, Traveler and Publicist. In ALLCOCK, J. – YOUNG, A. (eds): *Black Lambs and Grey Falcons: Woman Travellers in the Balkans*. Bradford: University of Bradford Press, 1991, s. 9–23.
- HUNTINGTON, S.: *Štřet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- INDEN, R.: *Text and Practice: Essays on South Asian History*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2006.
- JEZERNIK, B.: *Dežela kjer je vse narobe: Prispevki k etnologiji Balkana*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1998.
- JEZERNIK, B.: Western perception of Turkish towns in the Balkans. In: *Urban history*, roč. 2, 1998, č. 25, s. 211–230.
- JEZERNIK, B.: Do some people in the Balkans have tails? In: ŠMITEK, Z. – MURŠIČ, R. (eds): *Mediterranean Ethnological Summer School*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 1999, zv. 3., s. 209–217.
- JEZERNIK, B.: Europeanisation of the Balkans as the Cause of its Balkanisation. In: JEZERNIK, B. (ed.): *Europe and its Others: Notes on the Balkans*. Ljubljana: Oddelek za Etnologijo in Kulturno Antropologijo, 2007, s. 11–27.
- KARAKASIDOU, A.: The Burden of the Balkans. In: *Anthropological Quarterly*, roč. 75, 2002, č. 3, s. 575–589.
- KARÁSEK, M.: Totemizmus a symbolická geografia (na príklade percepcie a konštruovania Orientu a Balkánu). In: *Ethnologia Actualis Slovaca*, č. 10, 2010, s. 136–151.
- KOSEBALAN, H.: The Impact of globalization on islamic political identity: The case of Turkey. *World Affairs*, 2005, roč. 168, č. 1, s. 27–37.
- LAMPE, J.: *Balkans into Southeastern Europe: A Century of War and Transition*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- MAY, K.: *V balkánskych roklínách*. Prel. Veronika Homolová. Praha: Olympia, 1972.
- MITROVIĆ, A.: *Prodor na Balkan: Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908–1918*. Beograd: Nolit, 1981.
- MOČNIK, R.: Balkan Orientalismus. In: ŠMITEK, Z. – MURŠIČ, R. (eds) *Mediterranean*

Ethnological Summer School. Ljubljana: Inštitut za multikulturne raziskave, 1999, zv. 2, s. 129–158.

MURŠIČ, R.: The Balkans and Ambivalence of its Perception in Slovenia: the Horror of “Balkanism” and Enthusiasm for its Music. In: JEZERNIK, B. (ed.): *Europe and its Others: Notes on the Balkans*. Ljubljana: Oddelek za Etnologijo in Kulturno Antropologijo, 2007, s. 87–105.

PECKHAM, R.: Internal Colonialism: Nation and memory in nineteenth century Greece. In: TODOROVA, M. (ed.): *Balkan Identities: Nation and Memory*. London: C. Hurst & Co., 2004, s. 41–60.

SAID, E.: *Orientalismus*. 1978. Praha: Paseka, 2008.

SLOBODNÍK, M.: Obrazy Tibetu v Číne: od pohrdania po fascináciu. In: SLOBONÍK, M. – PIRICKÝ, G. (eds): *Fascinácia a (ne)poznatie: Kultúrne strety Západu a Východu*. Bratislava: Chronos, 2003, s. 7–11.

STORCHOVÁ, L.: Mezi Orientalismem a Orientalistikou: Diskursy alternity v knize spomínek Felixe Tauera v Istanbulu před půlstoletím. In: SLOBONÍK, M. (ed.): *Našinec v Oriente*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009, s. 35–57.

TODOROVA, M.: *Imaginarij Balkana*. Ljubljana: Institut za civilizacijo in kulturo, 2001.

TOPALOVIC, D.: *Balkanska Europa*. Zagreb: Diorama, 2000.

VAN GENNEP, A.: *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha: NLN, 1997.

YOUNG, R.: *White Mythologies*. London: Routledge, 1991.

THE BALKANS AND THE COLONIALISM OF IMAGINATION

Balkans. Orientalism. Balkanism. Metageography. Colonialism.

The paper discusses the Western construction and objectivization of the Balkans as a metageographical and metaphorical area. The paper is theoretically based on postcolonial and subaltern studies. The author works with the concepts of Orientalism and Balkanism and compares these two categories considering the specific ways of Western literary representations of the Balkans and the Orient. The author argues that the Western discursive approach towards the Balkans is basically analogical to the Western approach towards its colonies and despite the fact that the Balkans were never a part of any colonial empire, they became an appropriate space not only for the imaginative but also for the practical projection of Western colonial ambitions.

Mgr. Matej Karásek
Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava
matkokarasek@gmail.com